

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ДО ВИКОРИСТАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті проаналізовано різні підходи до визначення понять "професійна компетентність", "здоров'язбереження", "здоров'язбережувальні технології", "здоровий спосіб життя". Визначено зміст професійної компетентності, встановлено роль ВНЗ у підготовці студентів до здоров'язбережувальної діяльності та роль власного прикладу вчителя у формуванні здоров'язбережувальної функції. Проаналізовано низку суперечностей, які виникають при підготовці майбутніх учителів природничих дисциплін до використання здоров'язбережувальних технологій. З'ясовано основні положення щодо якісної підготовки майбутніх учителів біології до використання здоров'язбережувальних технологій. Подано досвід застосування здоров'язбережувальних технологій у підготовці майбутніх учителів природничих дисциплін.

Ключові слова: здоров'язбереження, здоров'язбережувальна компетентність, професійна компетентність, здоров'язбережувальні технології, здоровий спосіб життя.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Пошук шляхів удосконалення підготовки учителів біології є одним із стратегічних завдань сучасної педагогічної науки та практики. Відповідно, зміст професійної підготовки майбутніх учителів біології повинен бути зорієнтований на компетентнісний підхід, тобто на озброєння теоретичними знаннями і практичними вміннями щодо використання здоров'язбережувальних технологій у своїй професійній діяльності. Водночас у підготовці майбутніх фахівців природничих дисциплін до використання здоров'язбережувальних технологій існують суперечності: між вимогами суспільства до підготовки майбутніх учителів біології як скеровувачів на здоров'язберігаючу освіту і недостатнім осмисленням, узагальненням цього процесу в педагогічній науці; між орієнтацією на нові моделі навчально-виховного процесу у вищій школі і традиційним змістом, формами та методами підготовки майбутніх учителів. Необхідність вирішення цих протиріч потребує переосмислення змісту, цілей, завдань, а значить і самого процесу підготовки майбутніх учителів біології до оздоровчої і здоров'язбережувальної роботи з учнями, яка б відповідала вимогам сучасної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Педагогічна наука сьогодні ряснить вживанням таких понять, як "компетентність", "професійна компетентність". Суть поняття "компетентність" розкривають в своїх працях О. І. Пометун, І. В. Гушлевська, А. В. Хуторський, М. С. Головань, І. В. Родигіна та інші. Освіта сьогодні висуває нові вимоги до педагога-фахівця. Особливу увагу приділено професійній компетентності, а до майбутніх учителів природничих дисциплін, зокрема біологів ще відносять "здоров'язберігаючу компетентність" як основу їх професійної компетентності. Теоретичні і методологічні аспекти формування професійної компетентності вчителів знайшли своє відображення у працях зарубіжних та вітчизняних науковців: Н. З. Балицької, В. А. Болотова, Т. А. Майбороди, А. К. Маркова та інших. Проблемою здоров'язбережувальної компетентності, в свою чергу, зацікавлені В. Успенська, О. Ващенко, А. Богосвятська та багато інших науковців. Така глибока зацікавленість проблемою компетентнісного підходу є основою та запорукою змін у меті і завданнях підготовки майбутніх учителів-предметників.

Формування цілей статті. Метою цієї статті як складової нашого дослідження є аналіз понять "професійна компетентність", "здоров'язбережувальна компетентність", "здоров'язбережувальна технологія", "підготовка майбутніх учителів біології до використання здоров'язбережувальних технологій"; аналіз досвіду підготовки майбутніх учителів біології до використання здоров'язбережувальних технологій.

Виклад основного матеріалу. Зміни, які сьогодні відбуваються в Україні, стосуються всіх сторін суспільного життя: змінилися громадянські цінності і пріоритети, ідеологія, соціально-економічний стан країни. Суттєвих змін зазнає і виховання майбутнього покоління. Триває інтенсивний пошук підходів до побудови нової стратегії навчання та виховання, демократизації стосунків усіх суб'єктів навчально-виховного процесу, відповідальності держави і громадськості за навчання та виховання дітей і молоді, впровадження аспектів здоров'язбереження у навчальний процес середньої та старшої школи. Важливим завданням системи освіти є виховання людини в душі відповідального ставлення до здорового способу життя, свого здоров'я як найвищої індивідуальної цінності та основи суспільної стабільності. Саме на освіті лежить завдання підтримки і зміцнення високого рівня здоров'я дітей та учнівської молоді в усіх його аспектах: духовному, психічному, фізичному.

Аналізуючи доробки педагогів можна сказати, що даною проблемою цікавилися багато науковців і є значний обсяг досліджень, присвячених удосконаленню професійної підготовки майбутніх учителів. На думку В. Андрущенко, М. Євтуха, М. Чобітька та інших науковців, професійна підготовка є процесом накопичення фонду знань, умінь і навичок у певній царині діяльності, процесом формування готовності майбутнього вчителя до професійної діяльності з учнями загальноосвітньої школи [1: 71; 2: 68; 3: 36]. За твердженням Б. Шияна, для того, щоб учитель став майстром у вирішенні педагогічних завдань, йому необхідно цілеспрямовано розвивати свої загальнопедагогічні й спеціальні (з урахуванням специфіки своєї професії) здібності. Учитель-професіонал повинен володіти теорією навчання і виховання, предметами медико-біологічного циклу, теорією і методикою викладання свого предмету, методикою застосування ТЗН, комп'ютерних технологій та ін. [4: 372].

Однією із базових компетенцій учителя біології є здоров'язбережувальна компетентність, яка передбачає реалізацію педагогом технологій зміцнення здоров'я кожного учня та впровадження здорового способу життя кожного учасника навчального процесу. Так, Н. Бордовська, розкриваючи особливості підготовки майбутнього вчителя біології до здоров'язбережувальної діяльності, визначає провідну компетенцію, належне оволодіння якою дозволяє майбутньому вчителю бути успішним стосовно своєї професійної діяльності. Це так звана професійна компетенція, що характеризує готовність майбутнього вчителя до забезпечення охорони життя і здоров'я учнів як у навчально-виховному процесі, так і в позакласній та позашкільній діяльності [5: 126].

Зміст професійної компетенції учителя біології передбачає: вільне володіння знаннями з базових природничих дисциплін, основ здоров'я людини; знаннями з розвитку культури духовного і фізичного здоров'я, психолого-педагогічних й медико-гігієнічних аспектів здорового способу життя; оволодіння вміннями оперувати знаннями для збереження й зміцнення здоров'я, формування здорового способу життя; надання першої медичної допомоги; комплексне оцінювання стану здоров'я людини та проведення заходів щодо забезпечення і покращення умов зміцнення і збереження здоров'я, саморегулювання, профілактики захворювань, травматизму тощо. Реалізація вказаних професійних вимог дозволить майбутньому вчителю проектувати освітній процес у школі як здоров'язбережувальний, розвивати особистісну здоров'язбережувальну діяльність кожного учня.

Підготовка майбутніх учителів біології до застосування здоров'язбережувальних технологій досліджується науковцями у контексті загального підвищення професійної компетентності. При цьому професійна компетентність розглядається як характеристика, що визначає здатність педагога вирішувати професійні проблеми й типові завдання, які виникають у реальних ситуаціях його педагогічної діяльності з використанням професійних знань і умінь, життєвого досвіду.

Саме сьогодні змінити ситуацію зі збереження і поліпшення здоров'я учнів спроможна здоров'язбережувальна педагогіка. В її основу покладаються здоров'язбережувальні технології, що мають за мету допомогти учням, їх батькам та педагогам пройти соціально-освітній етап життя без втрат для здоров'я, а також підвищити мотивацію здорового способу життя. На думку М. Смирнова, здоров'язбережувальні технології – це "комплексна, побудована на єдиній методологічній основі, система організаційних та психолого-педагогічних прийомів, методів, заходів, спрямованих на збереження, охорону та зміцнення здоров'я учнів, формування у них культури здоров'я, а також на піклування про здоров'я педагогів" [6: 26]. Здоров'язбережувальну технологію можна визначити як діяльність, яка спрямована на побудову взаємозв'язків між освітою і вихованням, коли виховання переходить у людинотворчий процес, що спрямований на збереження і примноження здоров'я дитини. Л. І. Іванова зазначає, що здоров'язбережувальні освітні технології спрямовані на виховання в учнів культури здоров'я та особистісних якостей. Їх реалізація сприяє збереженню і зміцненню здоров'я, формуванню уявлення про нього як цінності, мотивації на ведення здорового способу життя [7: 489].

Здоров'язбережувальні технології передбачають оптимальні умови навчання в школі (відсутність стресу, ефективність методик навчання й виховання), раціональну організацію навчального процесу (відповідно до вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних вимог), відповідність навчального і фізичного навантаження віковим можливостям дитини, раціонально організований руховий режим. В. П. Горашук доводить, що з позиції здоров'язбережувальної педагогіки необхідний новий підхід до освіти, який вимагає перегляду і якісного оновлення освітнього процесу. Необхідна розробка і впровадження здоров'язбережувальних технологій, які дозволяють зберігати наявний стан здоров'я учнів, формувати більш високий рівень їхнього здоров'я, здійснювати моніторинг показників індивідуального розвитку, прогнозувати зміни здоров'я і проводити відповідні психолого-педагогічні, корегувальні заходи з метою забезпечення успішності навчальної діяльності, поліпшення якості життя учнів [8].

Отже, складовою професійної компетентності педагога природничих дисциплін, зокрема вчителя біології, мають бути чітко сформовані знання і вміння щодо використання здоров'язбережувальних технологій. Учителі в тісному взаємозв'язку з учнями, батьками, медичними працівниками, практичними психологами, соціальними педагогами, усіма тими, хто зацікавлений у збереженні і зміцненні здоров'я дітей, повинні і спроможні створити здоров'язбережувальне освітнє середовище.

Підготовленість майбутнього вчителя біології до використання здоров'язбережувальних технологій є результатом професійної підготовки студента ВНЗ, вираженим у здатності до формування здорового способу життя учнів і здійснення ролі наставника здоров'язбережувальної освіти в школі. Підготовка майбутніх учителів біології до використання здоров'язбережувальних технологій має забезпечувати оволодіння системою знань та умінь, а саме: застосовувати форми, методи, засоби навчальної роботи, нешкідливі для здоров'я учнів; забезпечувати належний рівень викладання предметів природничого циклу "Основи здоров'я", "Природознавство", "Біологія", "Хімія"; надавати учням ґрунтовні знання про здоров'я і шляхи його збереження та зміцнення; сприяти формуванню у школярів потреби у здоровому способі життя; організувати оздоровчу роботу в школі та формувати відповідну мотивацію в учнів; реалізовувати міжпредметні зв'язки й співпрацювати з іншими педагогами.

У процесі підготовки майбутніх учителів біології і досі є низка суперечностей щодо використання здоров'язбережувальних технологій. Це суперечності між:

- реальним рівнем сформованості професійної компетентності і сучасними вимогами, що визначають оптимальний рівень професійної діяльності вчителя біології до використання здоров'язбережувальних технологій;

- самооцінкою студентами власної готовності до використання здоров'язбережувальних технологій та її експертною оцінкою професорсько-викладацьким складом;

- усвідомленням значущості й необхідності оволодіння знаннями та досвідом використання здоров'язбережувальних технологій і умовами для реалізації цього розуміння.

Формування здоров'язбережувальної компетентності майбутнього вчителя біології потребує з'ясування основних положень, які значною мірою визначають становлення особистості майбутнього педагога та рівень його фахової підготовки. У підготовці фахівця до використання здоров'язбережувальних технологій дані положення спрямовані на досягнення цілей професійної підготовки майбутніх учителів біології і відповідають її структурним компонентам: ціннісно-орієнтованому, діагностичному, творчому, поведінково-правовому, діяльнісному, емоційно-вольовому, мотиваційному, технологічному. Ціннісно-орієнтований компонент відображає основну ідею формування професійної компетентності, яка полягає в оптимізації даного процесу через внутрішню обумовлену активність особистості. Цей компонент визначає мету, завдання, принципи та підходи до реалізації процесу підготовки. Діагностичний компонент розкриває зміст, методи і технології дослідження навчально-виховного процесу, спрямованого на формування професійних компетентностей майбутніх учителів біології, в тому числі здоров'язбережувальної складової, а також його стан і результати. Творчий компонент регулює співвідношення професійних вимог до здоров'язбережувальної діяльності вчителя біології та його власної ініціативності, творчості у вирішенні практичних завдань відповідно до ситуацій, що складаються. У поведінково-правовому компоненті відображені принципи, що регулюють права та обов'язки учителів природничих дисциплін: діалектичний принцип розвитку; принцип єдності зовнішнього і внутрішнього; принцип особистісно-орієнтованої взаємодії. Діяльнісний компонент спрямовує й упорядковує формування професійної компетентності у певну послідовність психолого-педагогічних дій, які передбачені системою професійної підготовки. Емоційно-вольовий компонент пов'язаний із мобілізацією емоційних переживань студентів, насамперед, посиленням емоційної складової педагогічного процесу. При цьому важливо спрямовувати емоційні реакції студентів, що пов'язані з оцінюванням та переживанням стану середовища або вчинків людей, на розвиток таких моральних переживань, як гідність, повага (самоповага), совість, честь, відповідальність та ін. Змістовий компонент процесу підготовки майбутніх учителів до використання здоров'язбережувальних технологій передбачає впровадження спецкурсу "Основи здоров'язбереження" та можливо тренінгу "Розвиток здоров'язбережувальних навичок учителя біології", включення до програми педагогічної практики вимоги опанування знаннями й уміннями здоров'язбережувальної діяльності. Мотиваційний компонент вимагає формування й активізації дієвих особистісних мотивів, що спонукають майбутнього учителя до здорового способу життя та становлення його у своїх учнів. Технологічний (операційний) компонент включає розробку алгоритму психолого-педагогічних дій продуктивного формування професійної компетентності майбутніх учителів біології.

Відповідно до змісту і спрямованості вказаних компонентів основними положеннями у підготовці майбутніх учителів біології до використання здоров'язбережувальних технологій є:

- реалізація принципу єдності теоретичної та практичної підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін;

- впровадження спецкурсу "Основи здоров'язбереження" та тренінгу "Розвиток здоров'язбережувальних навичок учителя біології";

- забезпечення педагогічної діагностики та моніторингу сформованості професійних компетентностей у процесі фахової підготовки;

- дотримання у повному обсязі вимог компетентісного підходу до підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ та учнів ЗОШ;

- комплексне формування професійних і особистісних якостей майбутніх учителів природничих дисциплін;
- оптимізація змісту та обсягу самостійної роботи студентів з метою наповнення здоров'язбережувальної діяльності особистісним сенсом;
- інтеграція та забезпечення єдності всіх напрямів підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін, що розглядається як цілісна динамічна система;
- стимулювання стійкого наукового інтересу і розвитку мотивів пізнавально-професійної діяльності майбутніх учителів природничих дисциплін, спрямованих на формування позитивно-особистісного і мотиваційно-ціннісного компонентів готовності;
- широке впровадження активних форм і методів підготовки фахівця.

Висновки. Дотримання цих положень сприятиме активному, творчому, глибокому засвоєнню знань здоров'язбережувальної діяльності, формуванню загальноосвітніх і професійних умінь та навичок, розвитку тих якостей особистості вчителя, які є запорукою його педагогічного успіху.

Удосконалення підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до використання здоров'язбережувальних технологій забезпечується реалізацією таких положень: дотримання принципу єдності теоретичної та практичної підготовки; впровадження спецкурсу та тренінгу; забезпечення моніторингу сформованості здоров'язбережувальних професійних компетентностей; оптимізація змісту самостійної роботи студентів у галузі здоров'язбережувальних технологій; дотримання вимог особистісно-діяльнісного підходу до формування професійних компетентностей майбутніх учителів біології у використанні здоров'язбережувальних технологій; розвиток здоров'язбережувальних мотивів пізнавально-професійної діяльності на основі упровадження активних форм і методів підготовки фахівця.

Перспективи подальших досліджень передбачають вивчення ефективності даних положень і їх реалізацію у процесі підготовки майбутніх учителів природничих дисциплін до використання здоров'язбережувальних технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрущенко В. Високі педагогічні технології / В. Андрущенко, В. Олексенко // Вища освіта України. – 2007. – № 2. – С. 70–77.
2. Євтух М. Б. Пріоритети професійної підготовки вчителя в системі університетської освіти / М. Б. Євтух // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002 : [зб. наук. праць до 10-річчя АПН України]. – Харків : ОВС, 2002. – С. 66–76.
3. Чобітько М. Г. Особистісно орієнтована професійна підготовка майбутнього вчителя : теоретико-методологічний аспект : [монографія] / М. Г. Чобітько. – Черкаси : Брама Україна, 2006. – 560 с.
4. Шиян Б. М. Підготовка вчителя фізичної культури третього тисячоліття / Б. М. Шиян // Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні : [зб. наук. пр.]. – Рівне : Принт Хауз, 2001. – Вип. 2. – С. 371–374.
5. Бордовская Н. В. Гуманитарные технологии в вузовской образовательной практике : теория и методология проектирования : [учеб. пособие] / Н. В. Бордовская. – СПб. : ООО "Книжный Дом", 2007. – 408 с.
6. Смирнов Н. К. Здоровьесберегающие образовательные технологии в современной школе / Н. К. Смирнов. – М. : АПК и ПРО, 2002. – 121 с.
7. Иванова Л. І. Підготовка майбутніх учителів з позицій здоров'язберігаючої освіти / Л. І. Иванова, Л. П. Сущенко // Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи / [за заг. ред. М. Лук'янченка, Ю. Шкретія, Е. Боляха, А. Матвеева]. – Дрогобич : КОЛО, 2005. – С. 489–493.
8. Горашук В. П. Формирование культуры здоровья школьников (теория и практика) / В. П. Горашук. – Луганск : Альма-матер, 2003. – 376 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Andrushchenko V. Vysoki pedahohichni tekhnolohiyi [Pedagogical High-Tech] / V. Andrushchenko, V. Oleksenko // Vyshcha osvita Ukrayiny [Higher Education in Ukraine]. – 2007. – № 2. – S. 70–77.
2. Yevtukh M. B. Priorytety profesiynoyi pidhotovky vchytelya v systemi universytets'koyi osvity [Priorities of the Professional Teacher's Preparation in the System of the University Education] / M. B. Yevtukh // Rozvytok pedahohichnoyi i psykholohichnoyi nauk v Ukrayini 1992–2002 [Pedagogical and Psychological Sciences Development in Ukraine in 1992-2002] : [zb. nauk. prats' do 10-richchya APN Ukrayiny]. – Kharkiv : OVS, 2002. – S. 66–76.
3. Chobit'ko M. H. Osobystisno oriyentovana profesiyna pidhotovka maybutnioho vchytelya : teoretyko-metodolohichnyy aspekt : [Future Teacher's Professional Personally-Oriented Preparation : Theoretical-Methodological Aspect : [monohrafiya] / M. H. Chobit'ko. – Cherkasy : Brama Ukrayina, 2006. – 560 s.
4. Shyyan B. M. Pidhotovka vchytelya fizychnoyi kul'tury tretioho tysyacholittya [The PT Teacher's Preparation of the Third Millennium] / B. M. Shyyan // Kontsepsiya rozvytku haluzi fizychnoho vykhovannya i sportu v Ukrayini [The Conception of the PT and sports Sphere Development in Ukraine] : [zb. nauk. prats']. – Rivne : Prynt Khauz, 2001. – Vyp. 2. – S. 371–374.
5. Bordovskaya N. V. Humanitarnye tekhnolohii v vuzovskoy obrazovatel'noy praktike : teoriya i metodolohiya proektirovaniya [Humane Technologies in the Practice of Higher Educational Establishments : the Theory and Methodology of Design] : [ucheb. posoby] / N. V. Bordovskaya. – SPb. : ООО "Knizhnyy Dom", 2007. – 408 s.

6. Smirnov N. K. Zdorov'esberehayushchie obrazovatel'nye tekhnolohiyi v sovremennoy shkole [Health Saving Educational Technologies in the Modern School] / N. K. Smirnov. – М. : APK i PRO, 2002. – 121 s.
7. Ivanova L. I. Pidhotovka maybutnikh uchyteliv z pozytsiyi zdorov'yazberihayuchoyi osvity [Future Teachers' Preparation from the position of the Health Saving Education] / L. I. Ivanova, L. P. Sushchenko // Realizatsiya zdorovoho sposobu zhyttya – suchasni pidkhody [The Realization of Healthy Way of Life – Modern Approaches] / [za zah. red. M. Luk'yanchenka, Yu. Shkrebtiya, E. Bolyakha, A. Matvyeyeva]. – Drohobych : KOLO, 2005. – S. 489–493.
8. Horashchuk V. P. Formirovaniye kul'tury zdorov'ya shkol'nikov (teoriya i praktika) [Pupil's Health Culture Formation (Theory and Practice)] / V. P. Horashchuk. – Luhans'k : Al'ma-mater, 2003. – 376 s.

Матеріал надійшов до редакції 13.10. 2014 р.

Мостипака Т. П. Подготовка будущих учителей биологии к использованию здоровьесберегающих технологий.

В статье проанализированы разные подходы к определению понятий "профессиональная компетентность", "здоровьесбережение", "здоровьесберегающие технологии", "здоровый образ жизни". Определено содержание профессиональной компетентности, установлена роль ВУЗов в подготовке студентов к здоровьесберегающей деятельности и роль собственного примера учителя в формировании здоровьесберегающей функции. Проанализирован ряд противоречий, которые возникают при подготовке будущих учителей естественных дисциплин к использованию здоровьесберегающих технологий. Выяснены основные положения по качественной подготовке будущих учителей биологии к использованию здоровьесберегающих технологий. Представлен опыт применения здоровьесберегающих технологий в подготовке будущих учителей естественных дисциплин.

Ключевые слова: здоровьесбережение, здоровьесберегающая компетентность, профессиональная компетентность, здоровьесберегающие технологии, здоровый образ жизни

Mostipaka T. P. Future Biology Teacher's Preparation to Use Health Saving Technologies.

The article analyzes different approaches to define the notions "professional competence", "health protection", "health saving technologies", "healthy way of life". The contents of the professional competence is determined, the role of higher educational establishments in the student's preparation to the health saving work and the role of the teacher's example in forming of health saving functions is clarified. The range of contradictions is analyzed appearing while the preparation of a teacher of natural sciences to use health saving technologies. Main positions concerning the future biology teachers' qualified preparation to use health saving technologies are elucidated. The experience of using health-saving technologies while preparing future teachers of natural sciences is given. It is concluded that the improvement in preparing future teachers of natural sciences to use health saving technologies is provided with the realization of such positions: the maintenance of the unity principle of theoretical and practical preparation; the introduction of the special course and training; the maintenance of monitoring of health saving professional competences formedness; the optimization of the students' independent work contents in the sphere of health saving technologies; the maintenance of requirements of the personal-activity approach on the formation of future biological teachers' professional competences while using health saving technologies; the development of health saving motives of the cognitive-professional work on the basis of introducing active forms and methods of the specialist's preparation.

Key words: health protection, health saving competence, professional competence, health saving technologies, healthy way of life.